

УДК 37.091.39-028.22:74

Паніш Лариса Володимирівна,

вчитель мистецтва Мукачівської загальноосвітньої школи
I–III ст. № 1 ім. О. С. Пушкіна, м. Мукачеве, Закарпатська обл.,
Україна, e-mail: larisapapish@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ «РОМБА АСОЦІАЦІЙ» НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

У статті висвітлюється методичний прийом «Ромб асоціацій», який сприяє появі асоціацій щодо змісту і засобів створення художнього образу та актуалізує особистий художньо-естетичний та життєвий досвід учнів основної і старшої школи. Представлений прийом використовується під час організації сприймання і обговорення творів образотворчого мистецтва на уроках мистецтва і спонукає учнів самостійно інтерпретувати мистецькі твори та висловлюватися у груповій дискусії. Автором наведено приклади застосування «Ромба асоціацій» на різних уроках мистецтва у 8 класі.

Ключові слова: методичний прийом, «Ромб асоціацій», уроки мистецтва, 8 клас, сприймання-інтерпретація.

Уроки мистецтва у школі – це цікава й захоплива подорож учнів у світ краси. Щоб вони саме такими й стали, перед вчителем постає нелегке завдання – здивувати і вразити школяра, мотивувати його до пізнання мистецтва, сприяти його творчому самовираженню різними мистецькими засобами, спонукати до спілкування з однолітками на різноманітні мистецькі теми. Програмні вимоги орієнтують учителя тримати у фокусі уваги формування і базових, предметних, і ключових компетентностей, що червоною стрічкою має проходити від уроку до уроку. Отже, навчальних завдань – стратегічних і тактичних – багато, це пов'язано з головним орієнтиром – на сучасну дитину, яка сьогодні відрізняється від її однолітка ще 5 років тому і насамперед тим, що вільно орієнтується в новомодних гаджетах, має так зване «кліпове» сприймання і прагне до подання інформації короткого і

схематичного або в картинках. Учителю не може ігнорувати такі особливості, а тому здійснює пошук нових методів і прийомів роботи з учнями в організації їхньої пізнавальної діяльності.

Завдяки методичним набуткам педагогів-новаторів (Г. Заровська, Н. Краснова, Ж. Марчук, Н. Овіннікова, Н. Пшінка, О. Джафарова, М. Ратко, Л. Римар, Н. Новикова та ін.) сучасний урок «виринає» з меж традиційного й набуває ознак креативного. Педагоги застосовують різні види фронтальної, командно-групової роботи, метод проектів на уроках музичного та образотворчого мистецтва, різноманітні комп'ютерні технології в організації різних видів мистецької діяльності з учнями. Разом із цим матеріалів, присвячених методиці сприймання та інтерпретації художніх образів у творах образотворчого мистецтва, на нашу думку, замало (даний аспект розкрито в статтях О. Сердюк, В. Рагозіної, О. Половіної на сторінках

видання «Мистецтво та освіта»). Вважаємо необхідним висвітлення конкретних методів організації процесу інтерпретації, пізнання та переживання учнями образного змісту художнього твору як особистісного та емоційного. Серед них – метод «Ромб асоціацій», який доцільно використовувати в роботі з учнями основної школи під час обговорення творів живопису – його опис і приклади застосування складає мету даної статті.

Автори чинної навчальної програми «Мистецтво. 5–9 класи» спрямовують учителів на виконання особливої місії курсу, що полягає в тому, щоб «...захопити учнів мистецтвом, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, більш широко познайомитися з мистецькими шедеврами різних художніх стилів/напрямів» [8, с. 1]. При тому передбачено творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання.

Основоположним на уроці мистецтва виступає сприймання мистецтва – різних художніх творів. Що стосується образотворчого мистецтва, то учні вчать-ся розглядати, інтерпретувати твори різних видів, жанрів і стилів, різних часів і авторів. У вітчизняній традиції методикою передбачено етап сприймання і обов'язкового аналізу художнього твору, що досягається у процесі організованого вчителем обговорення – для цього практикам, окрім традиційної бесіди, пропонуються різні методи. Л. Масол наголошує на необхідності художньо-педагогічних технологій, зокрема фасилітації й використанні фасилітованої дискусії, оскільки вони в учнів «акцентують особистісне бачення/відчуття твору», стимулюють зародження в учасників дискусії власного бачення змісту твору, його художнього образу [4, с. 11–13]. О. Просіна вважає, що твір мистецтва завжди повинен спонукати учня до співтворчості, до власних міркувань. Дослідниця розглядає інтерпретацію як важливий метод організації діалогу під час викладання мистецьких дисциплін [7, с. 19].

Цікавий інтерактивний метод навчання мистецтвом, що ґрунтується на ознайомленні й використанні манери та мотивів творчості митця (художни-

ка, скульптора, дизайнера, архітектора) у виконанні власних робіт описує В. Рагозіна [6] – він поєднує естетичне сприймання твору, його інтерпретацію та творче самовираження дитини у художній діяльності та вільній творчості. Різноманітні практичні завдання репродуктивного, пошукового, творчого характеру пропонує Н. Мінасян [5, с. 6–7]. Дані методи вітчизняних фахівців спрямовані на особистісне пізнання учнями змісту й засобів виразності художніх творів шляхом обговорення художніх образів, а також у процесі власної творчості учнів.

Якщо звернутись до сучасного європейського досвіду організації спілкування дітей з мистецтвом, то варто згадати методику Ф. Барб-Галль [1], що ґрунтується на заохоченні дитини до діалогу з картиною, де б вона вільно виражала свої думки й почуття, адже кожен знаходить у мистецтві те, що цікаве саме йому, «прочитує» образ по-своєму. Головна мета дорослого або вчителя, вважає Ф. Барб-Галль, – розвинути в дитини здатність бачити, знаходити радість у спілкуванні з мистецтвом [1, с. 14–15] і не обтяжувати її надмірною інформацією щодо митця та змісту картини, йти від потреб дитини, яка самостійно визначає, яку кількість картин переглядатиме, картини яких жанрів чи епох будуть у полі її уваги, може ставити запитання дорослим щодо твору (змісту, засобів виразності, подій тощо) чи навпаки, задовольнитись тільки переглядом.

Як бачимо, практикам пропонуються різні підходи й, відповідно, методи організації спілкування учнів із художніми творами. Попри це автори однак у необхідності спонукати учнів до виявлення особистісного, емоційного ставлення до мистецького твору в різний спосіб. Цю ж думку поділяємо і ми – вважаємо, що лише через їхній активний емоційний відгук, переживання і проживання твору, інтерпретації художнього образу можна навчити дітей мистецтва. Цього неможливо досягти шляхом формальних уроків, тому в нашій роботі користуємось різноманітними методичними прийомами, таким як кластер, «кошик понять», публічний виступ, виразне читання, інсценіза-

ція, «мистецькі діалоги», емоційне налаштування та інші [2].

Пропонуємо увазі методичний прийом роботи з мистецькими творами, що має назву «Ромб асоціацій». Цей прийом сприяє актуалізації учнями свого досвіду і використовується в загальній педагогічній практиці вчителями шкіл у ході аналізу літературних творів (вірша, тексту, епізоду). Його метою є виявлення власної позиції учня з проблеми через народження в нього асоціацій. Даний прийом був випробуваний нами на уроках мистецтва у 8 класі з тим, щоб активізувати пізнавальні інтереси учнів, організувати їхню самостійну пізнавально-творчу роботу, що ґрунтується на актуалізації особистого художньо-естетичного, життєвого досвіду та власних почуттів.

Опишемо застосування методичного прийому. Робота учнів відбувається в «Зошитах з мистецтва» самостійно або в парах. Педагог подає настановчу інформацію і пропонує алгоритм:

1. посередині сторінки накресліть ромб, всередині якого запишіть назву картини (твору);
2. зліва від ромба потрібно записати деталі картини, на які ви звернули увагу найбільше;
3. поміркуйте, які виникають почуття, образи, асоціації, що пов'язані з цими предметами і безпосередньо стосуються теми картини (твору);
4. праворуч запишіть ці асоціації.

Після самостійної роботи з твором (2–3 хв.) з допомогою вчителя-фасилітатора відбувається обговорення результатів кожного у групі учасників, з'ясовуються спільні думки та розбіжності. Результатом обговорення є висновок, який може дати ключ до вирішення проблеми, представлені на початку уроку і зумовлені темою уроку (самостійний або разом із учителем – залежно від підготовленості класу).

Наведемо приклади застосування «Ромба асоціацій» на уроках мистецтва у 8 класі.

Урок 15. Шедеври Північного Відродження.

Методичний прийом використовується на етапі роботи над темою уроку. Учні вже дослідили пам'ятки архітектури Бельгії, Франції, України (Львівщини)

Фото 1. Ян ван Ейк. «Портрет подружжя Арнольфіні»

та побачили спільні стильові ознаки Відродження [2, с. 202–205].

Створюється проблемна ситуація. Проблемне питання: «Чому Північне Відродження виокремлюється в образотворчому мистецтві? В чому особливості цього стилю?»

Вчитель дає коротку довідку про Яна ван Ейка та перший в історії європейського живопису парний портрет – «Портрет подружжя Арнольфіні» (фото 1). Пропонує уважно роздивитися картину й відповісти на питання:

- Розгляньте предмети, якими художник «наповнює» інтер'єр. Чому Ян ван Ейк зобразив саме їх?
- На вашу думку, яке значення мають ці предмети в картині?
- Які ще деталі помітили та про вони що можуть розповісти глядачу?
- Якими постають перед нами герої картини?

Застосовуємо «Ромб асоціацій» (учні працюють самостійно 2–3 хв.). Всередині ромба записуємо назву картини. Ліворуч фіксуємо деталі, які привернули нашу увагу, здалися дивними, недоречними. Праворуч – свої асоціації, припущення щодо того, яке відношення мають ці предмети до персонажів картини (див. Ромб 1).

Обговорення «ромбів» у групі однокласників має важливе значення, оскільки допомагає учням самостійно

Ромб 1

зануритися у проблему, дійти висновків. Щодо картини Ян ван Ейка вони можуть бути такими:

- На вашу думку, на що звертає увагу глядачів автор?
- Як жанри поєднані в картині?
- Для чого художник застосує так багато деталей?
- Як ці предмети, інтер'єр характеризують подружжя?
- Згадайте портрети італійського Відродження (наприклад, «Джоконда» Леонардо да Вінчі). На якому фоні зображена жінка? Який образ допомагає створити пейзажне тло?
- Порівняйте з фоном картини Яна ван Ейка. На вашу думку, чому художник такий уважний до деталей?
- Якою є основна думка, яку втілює Ян ван Ейк?

Повертаємось до проблемного питання: «Чому Північне Відродження виокремлюється? В чому його особливості?» Учні припускають, що живопис Північного Відродження відрізняється від італійського живопису деталізацією, що допомагає скласти уявлення про епоху, людей, які жили в той час, їхні уподобання, діяльність та ін. На відміну від Леонардо да Вінчі, Ян ван Ейк зображує звичайних людей у звичайній обстановці. Учителю допомагає учням сформулювати проміжний висновок (гіпотезу): художники Північного Відродження відобразили своє бачення світу, в якому люди постають не як герої, а прості смиренні особи.

Таким чином «Ромб асоціацій» дозволив вчителю підвести учнів до власного відкриття основної особливості живопису Північного Відродження.

Далі, на прикладах творів Пітера Брейгеля учні можуть підтверджувати свої гіпотези, робити нові відкриття [2, с. 205–209].

Фото 2. Рембрандт Харменс ван Рейн. «Повернення блудного сина»

Урок 19. Діалоги майстрів бароко: Бах, Гендель, Рембрандт, Рубенс.

Ідея уроку – визначити особливості авторського стилю видатних композиторів і художників європейського бароко.

На попередньому етапі уроку – «Діалог живописців» [2, с. 246–247] – учні порівняли автопортрети Рубенса і Рембрандта та висунули гіпотезу про різний характер спілкування майстрів з публікою. Зокрема йшлося, що Рембрандт у своїх художніх творах більш схильний до довірливого спілкування з окремою людиною.

За допомогою «Ромба асоціацій» учні повинні визначити особливості авторської манери Рембрандта, зрозуміти ідеї, що закладені в творі «Повернення блудного сина» (фото 2).

Враховуючи, що не всі сучасні підлітки ознайомлені з біблійними притчами, перед інтерпретацією застосуємо прийом «Виразне читання», що дозволяє не лише ознайомити учнів із змістом притчі, а й налаштувати їх на

Ромб 2

сприймання картини на біблійну тему: «І коли він був ще далеко, побачив його батько його і зглянувся, і побіг він, і кинувся на шию, і цілував його. Син же сказав йому: «Батько, я згрішив проти неба і перед тобою і вже недостойний називатися твоїм сином». А батько рабам своїм каже: «Принесіть кращий одяг і одягніть його, і дайте перстень йому на руку і взуття на ноги...».

Застосовуємо «Ромб асоціацій» (учні працюють самостійно 2–3 хв.). В середині ромба записуємо назву картини. Ліворуч фіксуємо деталі, які привернули нашу увагу, здалися дивними, недоречними. Праворуч – свої асоціації, припущення щодо того, яке відношення мають ці зображення до історії блудного сина (див. Ромб 2).

Запитання до обговорення ромбів:

- На що саме звертає увагу глядача художник, висвітлюючи окремі частини зображення?
- Чи важливим є костюми персонажів?
- Які деталі вам здаються дивними?
- На вашу думку, для чого художник їх розмістив на картині?
- Чого немає в притчі, але зображено на картині?
- Чи можна віднести картину до побутового жанру? За якими ознаками?
- Чи можна сказати, що художник пропонує свою інтерпретацію притчі? Поясніть свою думку.
- Чи підтверджується гіпотеза довірливого спілкування Рембрандта з глядачем? Обґрунтуйте свою думку.

Під час обговорення учні приходять до думки, що художник не ілюструє притчу, вона є приводом помірковувати над людськими стосунками самому і запросити до діалогу глядачів. Він здатний достукатись до серця людини властивими йому мистецькими засобами: багата колористика, ефекти світлотіні, увага до деталей. Художник зрозумілий глядачеві тому, що звертається до загальнолюдських цінностей – відносини батьків та дітей, зрада та пробачення, любов.

У даному випадку «Ромб асоціацій» дозволяє вчителю підвести учнів не лише до визначення особливостей авторського стилю Рембрандта, а й спонукати замислитися над важливими істинами, розмірковувати над ними, поділитися з іншими своїм баченням їх.

Урок 25. Класицизм в Україні.

Учням уже відомі художні засоби класицизму в архітектурі, живопису, музиці. Мета уроку – узагальнити відоме та розкрити особливості втілення класичних ідеалів у мистецтві скульптури [2, с. 304–309].

На етапі налаштування на сприймання учні згадують зміст понять «кругла скульптура», «барельєф», «горельєф», «алегорія», «пам'ятник», характерні риси античної пластики: оголеність, античний костюм, гармонійність та краса людського тіла. Вчитель пропонує уявити, якою мала бути скульптура класицизму, якщо вона орієнтувалася на античні зразки. Підказує, що провідним жанром скульптури стає пам'ятник.

Після налаштування учням дається завдання на інтерпретацію – роздивитись пам'ятник доби класицизму (Іван Мартос. Пам'ятник герцогу Арману де Рішельє в Одесі), розкрити його алегорії та визначити ідею скульптурного твору (фото 3–5).

Застосовуємо «Ромб асоціацій» (учні працюють самостійно 2–3 хв.). В середині ромба записуємо назву пам'ятника. Ліворуч фіксуємо особливості костюма, виразу обличчя, жесту, зміст барельєфів. Праворуч – свої асоціації, припущення щодо того, яке відношення мають

Ромб 3

ці зображення до особи герцога (див. Ромб 3).

Під час обговорення ромбів учитель скеровує учнів наступними запитаннями:

- Чи є важливим костюм персонажа?
- Які деталі вам здаються дивними як для людини XIX ст.?
- Чого, на вашу думку, бракує пам'ятнику, що відтворює особистість градоначальника міста?
- Чому на пам'ятнику присутні постаті античних богів? (Згадайте про алегоричність).
- Як пам'ятник характеризує герцога Рішельє – людину і діяча?

Під час роботи з «Ромбом асоціацій» учні інтуїтивно відкривають один з основних художніх прийомів скульпторів класицизму – алегоричність (відображення абстрактного поняття через конкретний образ). Самостійно роблять висновок про ідейний зміст пам'ятника – митець прагнув розкрити сутність корисних діянь людини, використовуючи античну традицію (міфологія, костюм, римська скульптура).

Висновок. Запропонований методичний прийом «Ромб асоціацій», на наш погляд, сприяє організації самостійної пізнавально-творчої діяльності учнів основної і старшої школи на роках мистецтва, зокрема, на етапі сприймання, інтерпретації художніх творів. Як виявив наш досвід, застосування даного прийому в навчанні учнів 8 класу цей прийом дозволяє актуалізувати життєвий і мистецький досвід учнів, активізувати їхнє сприймання і заохочує до обговорення своїх думок і вражень у групі.

Подальші розвідки слід спрямовувати на поєднання даного прийому з іншими методами в навчанні мистецтва учнів основної і старшої школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барб-Галль Ф. Как говорить с детьми об искусстве / Барб-Галль Ф. – С-Пб.: Арка, 2007. – 190с.
2. Жабляк М., Папіш Л. Мистецтво. 8 клас. Мій конспект. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2017. – 401с.
3. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України / [Л. Масол; Інститут проблем виховання АПН України] // Шкільний світ. – 2002. – № 9 (137). – С. 1–16.

Фото 4

Фото 5

Фото 3. Іван Мартос. Пам'ятник герцогу Арману де Рішельє в Одесі

4. Масол Л. Теоретико-методичні засади викладання інтегрованого курсу «Художня культура» в 10 класі // Художня культура. 10 клас. Тематичні розробки уроків –Харків : Ранок, 2010. – С. 3–30.

5. Мінасян Н. Г. Художня культура: творчі завдання, тести, кросворди / Наталія Мінасян. – Київ : Шк. світ, 2011. – 120 с. – С. 4–15.

6. Рагозіна В. В. Вчимося творити у мистців: методика художньо-творчої діяльності дитини / В. Рагозіна // Мистецтво та освіта. – 2016, №1 (79). – С. 24–30.

7. Художньо-педагогічна інтерпретація творів мистецтва / [О. Просіна; зав. каф. управління освітою Луганського ОІППО] // Мистецтво та освіта. – 2013. – № 3 (69). – С. 18–24.

8. Художньо-естетичний цикл. 2017–2018 навчальний рік. Методичні рекомендації // Витяг з додатка до листа Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9–436 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році».

REFERENCES

1. Barb-Gall, F. (2007). *Kak govorit s detmi ob iskusstve* [How to talk with children about art]. St. Petersburg: Izd. "Arka".

2. Zhabliak, M., & Papish, L. (2017). *Mystetstvo. 8 klas. Mii konspekt* [Art. 8th Grade. My notebook]. Uzhhorod: Informatsiino-vydavnychiy tsentr ZIPPO.

3. Masol, L. (2002). *Kontsepsiia khudozhno-estetichnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladykh Ukrainy* [Concept of artistic and aesthetic education of students in general educational institutions of Ukraine]. Shkilnyi Svit, 9 (137), 1–16.

4. Masol, L. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady vykladannia intehrovanooho kursu «Khudozhnia kultura» v 10 klasi* [Theoretical and methodical principles of teaching the integrated course "Art Culture" in the 10th Grade]. In *Khudozhnia kultura. 10 klas. Tematychni rozrobky urokiv* (pp. 3–30). Kharkiv: Ranok.

5. Minasian, N. H. (2011). *Khudozhnia kultura: tvorchii zavdannia, testy, krosvordy* [Art culture: Creative tasks, tests, crossword puzzles]. Kyiv: Shkilnyi svit.

6. Ragoza, V. V. (2016). *Vchymos tvoryty u myttsiv: metodyka khudozhno-tvorchoi diialnosti dytyny* [Learn to create from artists: Method of artistic and creative activity of the child]. *Mystetstvo ta Osvita*, 1 (79), 24–30.

7. Prosina, O. (2013). *Khudozhno-pedahohichna interpretatsiia tvoriv mystetstva* [Artistic and pedagogical interpretation of works of art]. *Mystetstvo ta Osvita*, 3 (69), 18–24.

8. *Khudozhno-estetichniy tsykl. 2017/2018 navchalnyi rik. Metodychni rekomendatsii* [Artistic-aesthetic direction. 2017/2018 academic year. Methodical recommendation]. In *Vytiah z dodatka do lysta Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.08.2017 r. No 1/9-436 «Shchodo metodychnykh rekomendatsii pro vykladannia navchalnykh predmetiv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladykh u 2017/2018 navchalnomu rotsi»*.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2018 р.

УДК 373.2.016:82

Гавриш Наталія Василівна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди,
м. Переяслав-Хмельницький, Україна, e-mail: n.rodinaga@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЕКТУ: ЯК ДОПОМОГТИ ДИТИНІ ВІДКРИТИ ВАЖЛИВІ СМИСЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ?

Стаття присвячена інноваційній технології організації літературного проекту як особливій формі освітньої діяльності на основі одного або кількох літературних творів, у якій ключові ідеї твору (творів) задають смисли пізнавальній та продуктивній діяльності дітей. Наукове підґрунтя технології літературного проекту складають теоретичні положення психолого-педагогічних досліджень про особливості художньо-естетичного сприймання й привласнення дошкільниками змісту й ідеї художнього твору; смислоутворення, відкриття читачем/слухачем власних смислів у прочитаному. Обґрунтовано загальний алгоритм, чотири способи планування і здійснення літературних проектів, принципи відбору творів. Теоретичні положення підкріплено конкретними прикладами двох типів літературних проектів.

Ключові слова: літературний проект, художні твори, особисті смисли, інтеграція змісту і процесу навчання, синтез мистецтв.

Актуальність проблеми оновлення методів роботи з літературними творами зумовлюється, з одного боку, місцем і роллю художнього слова як ключового засобу виховання, навчання й освіти дітей, з іншого, – негативною тенденцією до зменшення місця і книги, і художнього слова в цілому в житті сучасної дитини, впливу на її особистість.

На важливість заохочення дітей до художньої літератури як мистецтва слова в різні часи вказували педагоги, психологи, психолінгвісти (Л. Айдарова, Р. Арнхейм Х. Барна, А. Богуш, Л. Виготський,

О. Запорожець, В. Зеньковський, Н. Карпинська, М. Коніна, Ю. Косенко, Ф. Сохін, Л. Таллер, Є. Тихеева, О. Ушакова, К. Ушинський, Л. Фесюкова, Є. Фльоріна, О. Шахнарович та ін.), підкреслюючи неперевершене значення літератури у формуванні світогляду дитини, розвитку мислення й уяви, збагачення емоційної сфери, сприйняття дивовижних зразків рідної мови.

Науковці справедливо відзначають, що освіта – процес здійснення людини в культурі – не можлива без знаходження та реалізації людиною свого смислу в цій культурі і свого місця в соціумі.